

SZEGHŐ PATRIK

patrik.szegho@gmail.com

oktató (Külgazdasági és Külügyminisztérium – Balassi Intézet)

Fiumétől Korfuig

A horvát jugoszlávizmus lehetőségei és útvesztői a dualizmus korának végén (1903–1918)

From Rijeka to Corfu

The Evolution and Opportunities of Croatian Yugoslavism
at the End of the Dualist Period (1903–1918)

ABSTRACT

Yugoslavism evolved as one of the Croatian national ideologies seeking ways for national renewal throughout the late Modern Period. Its third and last wave emerged in Dalmatia among the Croatian middle class at the dawn of the 20th century, replacing the traditionally loyalist pro-Habsburg Croatian stance (Austroslavism) with a temporary pro-Hungarian attitude (Hungaroslavism) in national politics. The advocates of this new viewpoint, also known as the *novi kurs* (new direction) movement, saw an opportunity in the political and economic disputes between the Austrian and Hungarian elite to expand the rights of Croatia and to bring Dalmatia under Hungarian, and thus under Croatian administration in lieu of the Austrian rule. The movement successfully mobilized the Croatian and Serbian entrepreneur class in most of the Yugoslav Habsburg territories and formed the Croato–Serb Coalition, nevertheless the promising regime change in Hungary after a 30-year of Liberal Party rule did not fulfil any long-awaited expectations. Disillusioned with Austria–Hungary, the intellectual fathers of the *novi kurs*, promoting the idea that the Serbs and Croats were essentially the same nation with two respective names, looked at the Serbian Kingdom as a possible Piedmont for the Yugoslavs, which could liberate and unify all Southern Slav territories. The outbreak and the events of the Great War eventually created the conditions for the unification of Yugoslavs, nonetheless the Croat proponents of Yugoslavism failed to secure any guarantees to prevent the centuries-old Croatian statehood from submerging and disappearing in the unified Southern Slav kingdom dominated by the Serbian political elite.

KEYWORDS

Yugoslavism, Austroslavism, Hungaroslavism, *novi kurs*, Compromise, Dualism, Subdualism, Trialism, Croato–Serb Coalition, Rijeka Resolution, Zadar Resolution, Yugoslav Committee, Corfu Declaration

DOI 10.14232/belv.2017.3.5

<https://doi.org/10.14232/belv.2017.3.5>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Szeghő Patrik (2017): Fiumétől Korfuig: A horvát jugoszlávizmus lehetőségei és útvesztői a dualizmus korának végén (1903–1918). *Belvedere Meridionale* 29. évf. 3. sz. 55–74. pp.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

A délszláv eszme vagy jugoszlávizmus a horvát nemzeti megújulás egyik formájaként jelent meg az 1830-as években. Illírizmusként¹ ismert első hulláma a vélt vagy valós össznémet és magyar nemzeti törekvésekkel szemben a délszláv népek egyesülésében látta a nemzeti fennmaradás és fejlődés garanciáját. Második hulláma² az 1860-as években alakult ki, amikor a Habsburg Birodalom újraszervezésének kérdése napirendre került a bécsi udvarban. A horvátok és a szerbek azonosságát és egyenlőségét hirdető délszláv eszme a horvát különállás birodalmon belüli megteremtése érdekében ekkor ismét a nemzeti politika eszközévé vált.

A jugoszlávizmus harmadik hulláma a századfordulón bontakozott ki Dalmáciában a horvát vállalkozó és értelmiségi polgárréteg körében, és a hagyományos Habsburg-hű horvát szemléletet (ausztroszlávizmus)³ – ideiglenesen – magyarbarátsággal (hungaroszlávizmus) cserélte fel. A Budapest érdekeit kiszolgáló horvát bánok megosztó politikája évtizedekre elmergesítette a horvát–szerb viszonyt Horvátországban. Az *új politikai irányvonal* (novi kurs) néven ismertté vált kezdeményezés a századelő osztrák–magyar politikai és gazdasági vitáiban lehetőséget látott Horvátország jogainak kiszélesítésére, valamint a horvát területek egyesítésére. (Dalmácia ekkor közjogilag Ausztria részét képezte.) Az ellenzéki erők a kiegyezés közjogi szerkezetét fenyegető előretörése a pártviszonyok átrendeződését hozta Magyarországon 1903 és 1905 között. Az új körülményekhez igazodva az *új politikai irányvonal* hívei sikeresen mozgósították,

¹ Az illírizmust a jugoszlávizmus első hullámához soroljuk, bár egyes szerzők inkább a jugoszláv gondolat eszmei előfutárának tekintik. Az illír mozgalom az 1830-as években bontakozott ki Ljudevit Gajnak köszönhetően. A horvát nyelvész és újságíró a délszláv népeket a történelmi illírek leszármazottaival azonosította. Mozgalma a délszláv területek egyesítését tűzte ki célul, ezért a délszlávok közötti kulturális és nyelvi egység megteremtésén munkálkodott. Gaj elképzelése szerint a szerb nyelvújító, Vuk Karadžić által sztenderdizált štokav dialektus válhatott volna az egyesült délszláv nemzet, az „*illírek*” közös nyelvénvé, az illírré. Ennek érdekében a szerbség egésze által beszélt štokav nyelvjárását kívánta a horvát irodalmi és köznapi nyelvvé tenni. Ezt a dialektust a horvátok egy része, a szlavóniak beszélték, amíg Zágráb környékén a kajkav, Dalmáciában és Isztriában pedig a čakav nyelvjárás terjedt el. (A délszlávok által beszélt nyelv – amelyet Jugoszlávia felbomlását követően ma már a nyelvészeti boszniai–horvát–montenegrói–szerb nyelvként ismer – a többközpontú, azaz policentrikus nyelvek közé tartozik, ennél fogva egyidejűleg több sztenderdizált változata is használatban van.) ANZULOVIC 1999. 77.; MILLER 1997. 26.; RUSINOW 2013. 20–21.

² A jugoszlávizmus második hulláma az 1860-as évekre tehető, amikor Josip Juraj Strossmayer diakovári püspök – a zágrábi Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia alapítója – a Habsburg Birodalom föderalizálásával olyan jugoszláv államrész kialakítását vázolta fel, amely magába foglalta volna a birodalom délszláv alattvalói által lakott összes területet. A délszláv szolidaritás erősítése érdekében a katolikus horvát és az ortodox szerb egyházak egyesülését is elképzelhetőnek tartotta. A horvát–magyar kiegyezést követően fokozottan erősödő Habsburgellenes és oroszbarát nézetei miatt elszigetelődött, de az első vatikáni zsinaton (1867) a katolikus egyházzal is szembekerült, miután elutasította a pápai tévedhetetlenség dogmáját. DRAGNICH – TODOROVICH 1984. 81.; KARLAULA 2006. 96–100., 105–106.; NÉMETH 2001. 124.

³ ZLATAR 1997. 389.

majd a Horvát–Szerb Koalícióban egységbe kovácsolták a horvát–magyar kiegyezéssel elégedetlen vagyonosodó horvát és szerb polgárságot. A pártszövetség a Függetlenségi Párt választási koalíciója mögött sorakozott fel a magyar kormányzati válság (1905–1906) idején, miközben a horvát–magyar közjogi viszony újratárgyalására kapott ígéretet.

A Horvát–Szerb Koalícióban megvalósult összefogás alapját a délszláv egyenlőség eszméje, a jugoszlávizmus képezte, amelyet az *új politikai irányvonal* horvát alapítói az első világháború kitörése után létrehozott délszláv emigráns szervezet, a Jugoszláv Bizottság révén a délszláv népek meghatározó nemzeti programjaként propagáltak a szövetséges nagyhatalmak előtt. Opportunista politikájuk eredményeként – amely mindvégig makacsul kitartott a horvátkérdés jugoszláv alapú rendezése mellett – a háború végéig nem sikerült olyan politikai garanciákat biztosítani Horvátország számára, amelyekkel a dualizmus korában megfogalmazott államjogi igények egy egyesült délszláv állam létrehozásakor kétségtől teljesen teljesülhettek volna. A tanulmány a horvát polgárság által újrafogalmazott és politikai stratégiaként alkalmazott délszláv eszme lehetőségeit tekinti át – a nemzetközi események és nemzeti viszonyok alakulásának tükrében – a magyar kormányzati válság idején elfogadott *fiumei rezolúciótól* az első világháború során kibocsátott *korfui nyilatkozatig*.

A dualizmus korának bányái – Khuen-Héderváry Károly kinevezésével kezdődően (1883) – a budapesti székhelyű magyar kormányzat igényeinek megfelelően igazgatták Horvátországot.⁴ Khuen-Hédervárytól a Szabadelvű Párt a dualista államszerkezet horvátországi megszilárdítását várta és a bán egyáltalán nem okozott csalódást. A horvátországi szerbek, valamint a magyarón, azaz magyarbaráttá avanszáló Horvát Nemzeti Párton keresztül olyan stabil hatalmi rendszert épített ki, amely több mint két évtizeden keresztül megrendíthetetlenül működött. Az 1868-ban megkötött ún. horvát–magyar kiegyezési törvények⁵ alapján a horvát szabor 40 képviselőt⁶ delegálhatott a magyar országgyűlésbe. Megbízatásuk a szabor újraválasztásáig tartott, feladatuk elméletben a horvát érdekek képviselete lett volna, de a horvát arisztokrácia javát tömörítő Nemzeti Párt a horvát igények helyett a magyar kormánypárt óhajainak megfelelően szavazott Zágrábban és Budapesten egyaránt.⁷

A báni rendszer kiépítése és fenntartása érdekében Héderváry megnyerte magának a horvátországi szerbek támogatását is. A bán szerbbarát politikája a gyakorlatban illeszkedett Ausztria–Magyarország Szerbiát patronáló külpolitikájához. A kettős monarchia kiváló kapcsolata az 1903-ig uralmon lévő szerb Obrenović-dinasztiával önmagában is ösztönzője volt a horvátországi (és magyarországi) szerbek kormányhű magatartásának.⁸ A Khuen-Héderváry-korszakban a szerbség meghatározó befolyásra tett szert a Horvát–Szlavón Királyság politikai és hivatali életében. A társadalmi arányokhoz képest számottevő mértékben megnőtt alkalmazásuk a közigazgatásban, sőt a zágrábi szabor 1887-ben elismerte a szerbet hivatalos nyelvként, a cirillt pedig hivatalos írásmódként.⁹ Az 1887-ben elfogadott új választójogi törvény nemcsak megemelte a vagyoni

⁴ A hivatalos elnevezés Dalmát–Horvát–Szlavón Királyság volt, de a korban gyakran használták a Horvát–Szlavónország formát is. E tanulmányban a koronatarományra Horvátországgént vagy Horvát–Szlavónországgént utalunk.

⁵ A horvát–magyar kiegyezési törvényekkel Horvátország korlátozott állami léttel rendelkezett, de gazdasági és politikai tekintetben Magyarországtól függött. KATUS 2008. 9., 1994. 173.

⁶ A negyven képviselő a Határőrvidék 1881-es polgárisításával helyreállított Horvát–Szlavónország területére értendő.

⁷ A Szabadelvű Párthoz való idomulásukat kiválóan mutatja, hogy 1905 előtt mindössze tizenhét alkalommal kértek szót a magyar országgyűlésben a horvát képviselők, s akkor is – anyanyelvű felszólalási joguk ellenére – magyar nyelven nyilatkoztak meg. A horvát nemzeti érdekek védelmének hiányát a magyar ellenzék is gyakran szóvá tette előttük. CIEGER 2015. 426–428., 435.; SOKCSEVITS 2005. 751.

⁸ GOLDSTEIN 1999. 96.

⁹ MILLER 1997. 36–37.

cenzust, de a horvát közigazgatásban alkalmazott polgárokat automatikusan szavazati joghoz is juttatta. Számszerűsítve a szavazati joggal bírók aránya 1910-ig¹⁰ a lakosság mindössze 2 százalékára, mintegy 51 ezer állampolgárra szűkölt, ugyanakkor jelentős számú szerb nemzetiségű polgár nyert választójogot. A Héderváry-féle választójogi törvény ekképpen sokáig záloga maradt a dualista rendszer, továbbá a magyar–horvát közjogi viszony zavartalan fenntartásának. A szerbek felülreprezentáltsága a közigazgatásban és a száborban évtizedekre megmérgezte a szerb–horvát kapcsolatokat, ugyanis a báni rendszer gyűlöletét a horvát ellenzék a szerb népesítésre vetítette ki.¹¹ A két évtizedes báni uralomnak elválaszthatatlan elemét képezte az *oszd meg és uralkodj* elv alkalmazása.¹²

A gazdasági és politikai előnyök mellett a horvátországi szerbek együttműködését a báni hatalommal a horvát nemzeti törekvésektől való félelem is motiválta. 1881-ben sor került a katonai határőrvidék felszámolására. A terület polgárosításával a horvát politikai elit régi óhaja teljesült, ám ezáltal a királyság etnikai összetételében jelentős arányváltozás történt: az 1910. évi népszámlálás alapján Horvát–Szlavónország lakosainak negyedét tette ki a szerbség.¹³ Az új etnikai és politikai helyzet formálta ki a kiegyezést követő évtizedek meghatározó ellenzéki pártját, az Ante Starčević vezette Jogpártot. Starčević történelmi jogalapon követelte Horvátország különállását Magyarországtól, a horvát politikai nemzet elvének propagálásával pedig ellehetetlenítette a horvátországi szerbek és horvátok közötti együttműködést. Az egy politikai nemzet gondolata a reformkori magyar elképzelés tükörmása volt a horvát viszonyokhoz igazítva, amely egyrészt etnikai háttértől függetlenül minden horvát állampolgárt egyenlőnek tekintett, másrészt elutasította a szerbség által kívánt társnemzeti státuszt. A politikai nemzet fogalma ily módon tagadta a szerb nemzet létezését, annak tagjait ugyanis ortodox vallású horvátoknak tekintette. E nézeteivel, valamint Bécsét és Budapestet egyaránt elutasító politikájával ilyen formában elszigetelte magát a birodalomban.

A Jogpárt retorikája a szerbségben visszatetszést és félelmet keltett, így a magyar befolyás alatt álló báni kormányzat közeledését nem utasították el, sőt a báni politika haszonélvezőivé váltak. A horvátoktól elkülönülve párhuzamos kulturális és gazdasági intézményekkel rendelkeztek, létbiztonságukat pedig az államapparátusban betöltött pozíciók garantálták.¹⁴ Cirill betűkkel

¹⁰ 1910-ben, a választójog kiszélesítésével 260 ezer állampolgár jutott szavazati joghoz, ami Horvátország lakossága kb. 10%-ának felelhetett meg. TANNER 1997. 113.

¹¹ A szerbellenes érzések 1902-ben tetőztek, amikor egy boszniai szerb származású fiatal jogászhallgató, Nikola Stojanović *Srbi ili Hrvati* (Szerbek vagy horvátok) címmel közölt cikke pogromhangulatot váltott ki Zágrábban. A cikk eredetileg 1902 augusztusában jelent meg a belgrádi *Srpski književni glasnik* (Szerb irodalmi folyóirat) nevű ismert irodalmi folyóiratban, de szeptemberben a zágrábi *Srbobran* (azaz Szerbvédő, amelyet a szerb kultúra védelmezőjeként kell érteni) nevű szerb lap is közölte. Írásában Stojanović annak a véleményének adott hangot, hogy a kiforratlanabb nemzettudattal rendelkező és kulturálisan széttagoltabb horvátok elkerülhetetlenül beolvadnak majd a szerbségbe. Szerinte a két nép között kulturális küzdelem zajlik, amely az egyikük eltűnésével, „*kihalásával*” ér véget. (Erre utal a cikk alcíme is: „*Do istrage Naše ili Vase*”, azaz „*Az egyikünk kihalásáig*”). Nacionalista hevülettel a fiatal egyetemista tapintatlanul azt is megjegyezte, hogy egy olyan nép, amely a legfontosabb nemzeti hőst (Josip Jelačić) más hatalom (a Habsburgok) kiszolgálójában találja meg, az nem emelkedhet a szolgáknál magasabb szintre. Sorai óriási felháborodást keltettek Horvátországban, Zágrábban pedig napokig tartó szerbellenes tömegtüntetéshez vezettek. A tüntetők szerb tulajdonban lévő bankfiókokat, üzleteket, nyomdákat és üzemeket rongáltak meg, amíg a pogromszerű vandalizmusnak a hadsereg bevonulása véget nem vetett. Az első világháború kitörése után az akkor már középkorú Stojanović – Nikola Pašić szerb miniszterelnök óhajának engedelmességre – szerepet vállalt a Jugoszláv Bizottság névre keresztelt emigráns délszláv szervezet megalapításában. MILLER 1997. 52–54.

¹² GOLDSTEIN 1999. 96.; SOKCSEVITS 2005. 758.

¹³ GOLDSTEIN 1999. 93., 96.; MILLER 1997. 17–18.

¹⁴ GOLDSTEIN 1999. 96.; MILLER 1997. 42–43.

hirdetett gyáraik és bankjaik,¹⁵ gazdasági egyesületeik, nyomdáik és lapjaik képbemászóan emlékeztették a horvát elitet saját tehetetlenségére és kudarcaira.¹⁶

Khuen-Héderváry rendszere olyan politikai állóvizet alakított ki, amelyből a „*se Bécs, se Budapest*” elvhez ragaszkodó horvát ellenzék képtelen volt kilépni. Ante Starčević 1896-ban bekövetkezett halálával a Jogpárt két részre szakadt,¹⁷ a közélet pedig időszerűnek érezte a nemzeti célok és stratégiák újragondolását, így a 19–20. század fordulóján új pártokkal gazdagodott a horvát politikai színtér. Fiatal vezetők közül többen a Monarchia egyetemvárosaiban vagy külföldön végezték tanulmányaikat, s ösztönzőleg hatott rájuk az ifjú csehek mozgalma. Tevékenységük a kultúra, az oktatás és a publicisztika terén is tetten érhető, de 1895-től kezdve számos esetben az utcán is hangot adtak elégedetlenségüknek. Egyes politikai csoportosulások – mint például a Szociáldemokrata Párt vagy Stjepan Radić Népi Parasztpártja – tömegpárttá nőttek ki magukat, de a szűk választójog meggátolta, hogy társadalmi támogatottságukat mandátumra váltsák.¹⁸ A pártok többsége ausztrósláv, azaz Habsburgbarát álláspontra helyezkedve próbálta újraindítani a horvát nemzeti stratégiát. Programjuk a horvát különállás kérdését vagy a birodalom federalizálásával, vagy trialista alapra helyezésével oldotta volna meg, mindazonáltal összjugoszláv elképzelések is előtérbe kerültek.¹⁹

A délszláv egység és szolidaritás eszméje, a jugoszlávizmus a 19. században formálódott ki arra a meggyőződésre alapozva, hogy a délszlávok különböző csoportjai – korabeli szóhasználatul törzsei – olyan kulturálisan és nyelviileg közelálló testvérnépek, amelyek számára a nemzeti fejlődés és a megmaradás egy közös országban egyesülve biztosítható.²⁰ A délszlávok által lakott területek sajátos etnikai, felekezeti, nyelvi vagy nyelvjárásbeli mozaikot formáltak, ami lehetetlenné tette a határvonalak meghúzását összetűzés nélkül. Ezt szem előtt tartva a délszláv egyesülés gondolata olyan megoldásnak tűnt, amely elméletben képes volt az egymással ellentétes nemzeti törekvésekből táplálkozó feszültség feloldására. A jugoszlávizmus a nemzeti programok feláldozását jelentette volna egy egyesült délszláv állam megteremtése érdekében,²¹ ugyanakkor egy efféle jugoszláv államban paradox módon egyszerre valósultak volna meg azok a nagyhorvát és nagyserb ambíciók, amelyek a horvát- vagy szerb lakta területeket egy határon belül kívánták egyesíteni. A délszláv eszme gondolata három áramlatban jelent meg az újkori horvát nemzeti gondolkodásban. A századfordulón visszatérő formájában kezdetben *hungaroszláv*, azaz magyarbarát megközelítésből kiindulva kívánta rendezni a délszlávok helyzetét a Habsburg fennhatóság alatt.²²

A horvát politikai és gazdasági önállóság kiszélesítése, valamint a horvát területek egyesítése (elsősorban Dalmácia visszacsatolása) a horvát ellenzéki körök céljai között szerepelt az osztrák–magyar kiegyezés első pillanatától kezdve. Bár a polgári állam kiépülése és az iparosodás kedvezően hatott Horvátországra, a horvát–magyar közjogi viszony elégedetlenségek forrásává vált,

¹⁵ Országszerte több mint 50 szerb tulajdonú bankfiók működött. Legjelentősebb bankjuk az 1895-ben alapított zágrábi Szerb Bank volt. GOLDSTEIN 1999. 96.

¹⁶ A századforduló környékén a szerbellenes tüntetések és támadások gyakorivá váltak. KRESTIĆ 1997. 404–407., 419.

¹⁷ A Mile Starčević-féle csoport kitartott a kiegyezéssel szemben, valamint a „*sem Bécs, sem Budapest*” mellett, míg a Josip Frank-féle irányvonal (Tiszta Jogpárt vagy frankisták) ausztrósláv álláspontra helyezkedett; megtartva a magyar- és szerbellenes vonalat, a trializmusban kereste a megoldásokat a horvátkérdésre. MATKOVIĆ 2015. 40.

¹⁸ GOLDSTEIN 1999. 96–100.

¹⁹ SOKCSEVITS 2005. 751.

²⁰ SETON-WATSON 1981. 58.

²¹ RUSINOW 2013. 12–13.; JELAVICH 1990. 3.

²² SOKCSEVITS 2005. 751.

revíziójának igénye pedig a politikai közbeszéd közhelyévé.²³ Az 1910-es népszámlálás alapján Ausztria–Magyarország területén 6,8 millió délszláv élt (az összlakosság 13,2%-a), gyakran eltérő közjogi helyzetű területi egységekbe osztva. A Magyar Királyság területéhez tartozó Horvát–Szlavón Királyság és a *corpus separatum* (különálló egység) státuszú Fiume (Rijeka) mellett horvát nemzetiségű állampolgárokat találunk az osztrák tengeremelléken (Isztria) és Dalmácia tartományban, valamint a Monarchia közös pénzügyminisztere által igazgatott Bosznia–Hercegovinában. A délszlávok a kettős monarchia gazdasági életében egyenlőtlen viszonyok között vettek részt, így az általuk lakott területek fejlettsége tarka képet mutatott.²⁴ A gazdasági erőforrások szétosztása során a bécsi és a budapesti kormányzat elsősorban az osztrák–német, a magyar, valamint az olasz birtokos vagy polgári rétegeknek kedvezett, ezért a délszláv területek fejlődése vontatottabb, polgárságuk gyarapodása és kiszélesedése pedig lomhább volt. Példának okáért a Magyar Állami Vasutak tarifapolitikája olcsó távolsági teherszállítást tett lehetővé a magyar áruk számára Fiume irányába, miközben nem biztosított hasonló kedvezményeket a horvát termékeknek. A pénzügyi és a közlekedési infrastruktúrát vizsgálva ugyancsak szembevetnénk Dalmácia és Bosznia–Hercegovina elhanyagoltsága, nem véletlenül tartozott e két terület a legszegényebb koronatarományok közé.²⁵

A kapitalista viszonyok megszilárdulása főképp a szlovén területeket, valamint az isztriai tengeremelléket érintette, ugyanakkor a bácskai és bánági gabona- és lisztkivitelben szerepet játszó szerb és horvát kereskedőréteg is vagyonosodott. Ez a folyamat a 19. század végén gyorsult fel, elősegítve a horvátországi délszlávok polgárosulását. Ekkor került sor a Horvát Országos Jelzálogbank megalapítására, amely ettől kezdve a nagybirtok korszerűsítéséhez és az iparfejlesztéshez elengedhetetlen tőkét javarészen biztosítani tudta a helyi vállalkozók számára. A délszláv polgárság ennek ellenére a fennálló közjogi keretek között továbbra is előnytelen helyzetben maradt a Monarchia piacán. A gazdagodó horvát és szerb polgárság körében a századfordulóra megérett az elhatározás a közös politikai fellépésre a horvát–magyar kiegyezés módosítása érdekében. Mindkét etnikum hátrányosnak és kiszolgáltatottnak érezte helyzetét az osztrák és magyar gazdasági érdekeltségekkel szemben, ezért Horvátország politikai különállásának kibővítése gazdasági érdekeiből kifolyólag is elemi létkérdéssé vált. A szélesebb jogkörök kiharcolásától nagyobb beleszólást reméltek a gazdasági erőforrások elosztásába, valamint a horvátországi piac védelmébe.²⁶

A gazdasági és politikai valósággal, valamint az etnikai arányokkal számoló új horvát politikai irányzat azonban nem Horvátországban, hanem Dalmáciában bontakozott ki. *Novi kurs*, azaz *új politikai irányvonal*²⁷ néven olyan hungaroszláv és szerbbarát irányzat jelent meg a horvát politikában, amely a nemzeti érdekek érvényesítéséért egyrészt szakított a magyarsággal szembehelyezkedő politikai hagyománnyal, másrészt – újragondolt formában – ismét a közgondolkodásba emelte a jugoszlávizmust.²⁸ Az *új irányvonal* szellemi alapítói a dalmáciai Jogpártból érkeztek, de szakítottak annak szerb- és magyarellenességével. A gyakorlatban a *novi kurs* mozgósította és pártszövetségben egyesítette a kiegyezésellenes horvát és szerb polgárságot, miközben sike- resen magyarbaráttá hangolta a közvéleményt.²⁹

²³ MATKOVIĆ 2015. 36.

²⁴ KATUS 2008. 9., 11., 13.

²⁵ Ibid. 13–14., 65.

²⁶ Ibid. 11–12., 42., 65–66.

²⁷ A *novi kurs* magyar elnevezése a tanulmányban új kurzus és új irányvonal formában egyaránt megjelenik.

²⁸ GANZA-ARAS 1992. 66–67.

²⁹ MILLER 1997. 75.

Az új kurzus létrejöttében kulcsszerep jutott a Dalmáciából Fiumébe költöző Frano Supilonak, a *Riječki Novi List* (Fiumei Új Újság) nevű politikai lap szerkesztőjének. Újságírói tevékenységével, optimista hozzáállásával és fiatalos lendületével Supilo hamar a horvát közvélemény látókörébe került és népszerűvé vált.³⁰ Első ízben 1901-ben járt Budapesten, s ekkor szembesült azzal, hogy léteznek a Habsburgokkal és a kiegyezéssel szemben kritikus hangnemet megütő, erős magyar ellenzéki csoportosulások is. E tapasztalatából kiindulva fogalmazta meg az új irányvonal központi gondolatát, amely az osztrák–magyar kiegyezés módosításáért síkra szálló magyar ellenzék kormányra kerülésében látta a horvát–magyar kiegyezés újratárgyalásának előfeltételét.³¹ Supilo ennek ellenére sokáig távolságtartó maradt a magyar ellenzékkel szemben, ugyanakkor cikkeiben mind gyakrabban kerültek nagyító alá a 19. századi horvát–magyar viszonyt alakító kulcskérdések.³² Összességében Supilo 1903 előtti cikkei óvatos puhatolózásnak tekinthetők, amellyel elsősorban az esetleges hungaroszláv irányváltás fogadtatását kívánta felmérni a horvát olvasóközönség körében, de burkoltan a budapesti ellenzéki csoportoknak is üzent.³³

A horvát közelet magyarbarát fordulatának megteremtése 1903-ban vette kezdetét. A 1903. év fontos bel- és külpolitikai változásokat hozott magával: miniszterelnökké történő előlépése okán két évtized elteltével távozott báni pozíciójából a gyűlölt Khuen-Héderváry Károly – a magyar politikai élet válsága elmélyült a kormánypárt és az ellenzék egyre feszültebb szembenállása miatt – a Monarchia elvesztette Szerbiát külpolitikai partnerként, miután a délszláv királyságban az oroszbarát Karadorđević-dinasztia került hatalomra. Innentől kezdve a *Novi List* rendszeresen foglalkozott a magyarországi eseményekkel, s bécsi, budapesti és zágrábi tudósítói révén naprakészen tartotta olvasói ismereteit az összbiradalmi jelentőségű ügyekben is.³⁴ Az 1903-as eseményekben nemcsak az újságíró, hanem a fiatal dalmáciai horvát értelmiség – például a jogász végzettségű Ante Trumbić és Josip Smodlaka³⁵ – is lehetőséget látott, így hamar felsorakoztak Supilo mögött. Az ily módon kialakuló új politikai irányvonal 1904-től nem kizárólag a dalmát, de a horvát politikai élet szereplőjévé is vált, miután a dalmáciai kezdeményezést a horvátországi nagy- és középpolgárság egyes tagjai is felkarolták.³⁶

Az 1905. évi magyarországi választásokhoz közeledve az új kurzus szószólójává előlépett *Novi List* német- és Habsburgellenessége fokozódott, miközben a pozitív magyarságkép kialakításán fáradozott. Békülékeny hangnemű cikkeivel Supilo a horvátországi szerbekkel és a magyar ellenzékkel való együttműködést készítette elő, mialatt – kihasználva a horvátnál megengedőbb és Fiumében is érvényben lévő magyar sajtótörvényt – élesedő kritikával ostromozta a báni kormányzatot és Ausztriát.³⁷ Az utóbbival szemben fennálló ellenszenvének oka a dalmát peremvidék látványos gazdasági lemaradásában keresendő, amelyért a tartomány horvát értelmisége szerint a bécsi kormányzatot terhelte felelősség. Az osztrák kormány vállalkozásösztönző intézkedései hiányában a régió a dualizmus korában végig tőkehiánnyal küzdött, de további sérelmekre adott

³⁰ GANZA-ARAS 1992. 279., 286.; PETRINOVIĆ 1988. 62–64.; SOKCSEVITS 2005. 752–753.

³¹ PETRINOVIĆ 1988. 50.

³² Írásaiban többek között Kossuth Lajos egyes gondolataink is teret adott, kiváltképp azoknak, amely az összefogás megteremtését tartották kívánatosnak a kárpát-medencei népek között. SOKCSEVITS 2005. 753–754.

³³ Ibid 757.

³⁴ SOKCSEVITS 2005. 753.; TANNER 1997. 111.

³⁵ SOKCSEVITS 2005. 752–753.

³⁶ GANZA-ARAS 1992. 286.

³⁷ DOLMÁNYOS 1976. 176–178.; MILLER 1997. 75.; PETRINOVIĆ 1988. 48., 62–64.; SOKCSEVITS 2005. 752–753., 757.; TANNER 1997. 111.

okot a tartomány szempontjából kedvezőtlenül alakuló vámpolitika,³⁸ a nagyszabású vasúti beruházások elmaradása, valamint a kisebbségben lévő olaszok előnyben részesítése a dalmát városvezetésekben.³⁹

A dalmát ellenségképből táplálkozó, hungaroszláv álláspontra helyezkedő új politikai irányvonal programjának alappillére a németellenesség volt. A horvátok „*legnagyobb ellensége a Drang nach Osten és a rendszer, amely szolgálja azt*”, írja Supilo, „*a horvátoknak tehát keresniük kell a megegyezés lehetőségét mindazokkal, akiket ugyanez a fenyegetés veszélyeztet*”.⁴⁰ A dualizmus rendszerét leegyszerűsítve Habsburg és német érdekként ábrázolva a *novi kurs* köre a kiegyezéssel kritikus pártokban kereste a szövetségest. Magyarország esetében a partnert a 1905-ös választásokra készülő Függetlenségi Pártban és a köré tömörülő nagy ellenzéki koalícióban fedezte fel (továbbiakban: Koalíció), akikkel együtt megvalósíthatónak vélték a horvát–magyar kiegyezés revízióját. Trumbić emlékiratában ekképp összegezte az új irányzat ezen álláspontját: „*Ausztria az oka minden múltbéli és jelenlegi problémáknak, a magyarokkal – mindenekelőtt – olyan megegyezést akarunk, amit egyik nemzet a másikkal köt közös érdekek mentén.*”⁴¹ Ez a gyakorlatban egy a horvát önkormányzat kiszélesítésére törekvő *szubdualista megoldást* jelentett volna,⁴² amely a magyar–horvát közjogi viszony újratárgyalásával, de a Monarchia szerkezetének átrendezése nélkül ment volna végbe. Supiloék tisztában voltak azzal, hogy ehhez nemcsak kormányváltásra volt szükség Magyarországon, de a Magyar Királyság birodalmi különállásának, állami jogköreinek kibővítését is megkívánta. A szubdualista megoldás távlati célként fogalmazódott, miközben a legfontosabb cél – a Koalíció támogatása mellett – a saját ellenzéki pártszövetség kiépítése lett.⁴³

A szövetségkeresés eszmei alapját tehát a már említett német gazdasági terjeszkedés elleni fellépés, valamint a németesítéstől való félelem adta, amelyet a térség népeire leselkedő legnagyobb veszélyként mutattak be. A német behatolás megakadályozása érdekében az új kurzus a délszláv népek összefogását szorgalmazta.⁴⁴ A kurzus hívei jól érzékelték a politikai erőviszonyok magyarországi és horvátországi változását, és a Khuen-Héderváry elnyomó rendszerétől távolmaradó Szerb Önálló Pártban partnerre találtak.⁴⁵ A párt a szerb vállalkozó polgárság pártja volt, amely jelentős befolyással bírt a szerbség körében, s a gazdaság mellett a kulturális és a közösségi élet szervezésében is meghatározó szerepet játszott.⁴⁶ A horvátok és a szerbek összebékítése, az együttműködés megteremtése a Khuen-Héderváry-korszak tükrében felettébb nehéz feladatnak ígérkezett. Az új politikai irányzat képviselői a horvát politikai nemzet gondolatát feladva, a horvát történelmi államjog helyett polgári alapra helyezve, a délszláv népek egyenlőségét hangsúlyozva képzelték el az összefogást.⁴⁷ A gyakorlatban a 19. században kialakult délszláv eszmét karolták fel és igazították a politikai körülményekhez; így született meg

³⁸ Bécs vámpolitikájának köszönhetően olcsó olasz borok árasztották el az osztrák piacot, de a filoxéra (szőlőgyökértetű) kártevő önmagában is óriási kárt okozott a dalmát borászoknak. SOKCSEVITS 2005. 752.

³⁹ TANNER 1997. 110.

⁴⁰ SUPILO 1953. 132.

⁴¹ „*Austrija je izvor svega zla u prošlosti i sadašnjosti sa madarima, pored svega, zelimo sporazum kao narod s narodom u obostrnom interesu.*” Qtd. GANZA-ARAS 1992. 319.

⁴² GOLDSTEIN 1999. 102.; PETRINOVIĆ 1988. 64–65.; KATUS 1994. 175.

⁴³ PETRINOVIĆ 1988. 65.

⁴⁴ SOKCSEVITS 2005. 753.; PETRINOVIĆ 1988. 61., 64–65.

⁴⁵ PETRINOVIĆ 1988. 46.

⁴⁶ PETRINOVIĆ 1999. 96.

⁴⁷ KRESTIĆ 1997. 16.

a kétnevű nemzet gondolata (dvaimeni narod), amely a szerbeket és a horvátokat két népnévvel rendelkező, de azonos nemzetként festette le. A *novi kurz* által képviselt jugoszlávizmust Supilo a következőképp összegezte: „A szerbek és horvátok egy nép két névvel. Meglehet két elnevezésük, két vallásuk, két hagyományuk, két kultúrájuk van [...] megölhetik, megcsókolhatják egymást, de mindezek ellenére néprajzi szempontból szemlélve a szerbek és horvátok egyazon népesség, mert ugyanazon délszláv faj gyermekei és mert ugyanaz a nemzeti nyelvük.”⁴⁸

Az új kurzus opportunista politikát folytatott és taktikai okokból közeledett a magyar ellenzékhez. Nem véletlenül sorakozott tehát fel az új kurzus a magyarországi kormányzati válság idején (1905–1906) a választásokat megnyerő ellenzék, a Függetlenségi Párt koalíciója mögött, miután Ferenc József nem volt hajlandó kormányalakításra felkérni a pártszövetséget. Az elhúzódo belpolitikai válság hónapjait az új kurzus és a Koalíció ékesszóló, barátságos és támogató nyilatkozatai töltötték ki, miközben a két fél között formális és informális jellegű kapcsolat-felvételre is sor került. A két ellenzéki pártszövetség a sajtóban jóformán versenyre kelt egymás dicséretében, s lépten-nyomon hangsúlyozták a kibontakozó együttműködés történelmi jelentőségét. A hosszú évtizedekig konfliktusokkal terhelt horvát–magyar kapcsolatokért a Koalíció-közei lapok a bécsi udvar machinációit tették felelőssé, s hitet tettek amellett, hogy ha a horvát ellenzék kitart a Koalíció mellett, Zágráb kívánságai is teljesülhetnek.⁴⁹ Ezzel egyidőben az új kurzus hívei az összefogás előnyeit bizonygatták a horvát és dalmát közvélemény előtt.⁵⁰ Horvát választójogi reformról beszéltek, amellyel 51 ezerről 540 ezerre emelkedett volna a választók száma,⁵¹ de horvát vezényleti nyelv bevezetése és Dalmácia visszacsatolása is a fő pontok között merült fel.⁵² Utóbbival a horvát politikai elit régi vágya teljesült volna, hiszen annak ellenére, hogy az 1868. évi horvát–magyar kiegyezési törvények a tartományt a Háromegy Királyság, azaz Dalmát–Horvát–Szlávonország – s rajta keresztül Magyarország – részének tekintették, a gyakorlatban az Ausztria fennhatósága alatt maradt. Dalmácia reinkorporálását egyértelműen a közös szövetséggel vélték megvalósíthatónak, erről Trumbić a zárai (Zadar) *Narodni List* 1905. március 11-i számában a következőképpen adott számot: „Dalmácia visszacsatolása nem csupán zálogává és legerősebb eszközévé válhat egy megbékéltetett és meglegedett Horvátországnak, hanem Magyarország támasza is lehet Ausztriával szemben vívott függetlenségi küzdelmében.”⁵³

A magyarországi belpolitikai fejlemények nyomán 1905 októberének elején többpárti találkozóra került sor Fiumében, amelyre a dalmáciai horvát ellenzéken kívül a horvátországi képviselők is meghívást kaptak. A fiumei konferencia résztvevői közös állásfoglalást adtak ki *fiumei rezolúció* néven a bécsi udvar és a magyar ellenzék között fennálló alkotmányos vita kapcsán. A nyilatkozatban támogatásukról biztosították a Koalíciót a magyar önkormányzatért vívott küzdelmében, és kiállításukért cserébe hasonló jogok biztosítását kérték Horvátország számára is (szubdualista közjogi keretek között). A rezolúció az elnyomó budapesti horvátpolitika felszámolását, a közélet demokratizálását és a horvát területek egyesítését, azaz Dalmácia visszacsatolását kérte.⁵⁴ Supilo bizakodóan fogalmazott a fiumei konferencia kimenetelével kapcsolatban:

⁴⁸ Qtd. TRGOVČEVIĆ 2003. 224–225.

⁴⁹ DOLMÁNYOS 1973. 179–183.

⁵⁰ BANAC 1987. 45.; CIEGER 2015. 430.; DOLMÁNYOS 1973. 177.; GANZA–ARAS 1992. 279.; PETRINOVIĆ 1988. 60–61.; SOKCSEVITS 2005. 753.

⁵¹ PETRINOVIĆ 1988. 73.

⁵² SOKCSEVITS 2005. 759.

⁵³ Qtd. SOKCSEVITS 2005. 755.

⁵⁴ BANAC 1987. 45.; DJOKIĆ 2010. 34.; DJOKIĆ 2004. 140.; GANZA–ARAS 1992. 319.

„[A fiumei konferencia] lenyűgöző és történelmi pillanatnak bizonyult, mert a horvát nemzet [történetében] még soha sem került sor hasonló gyűlésre. Soha sem találkoztak korábban a horvát nemzet különböző közjogi területekről érkező képviselői egy olyan valódi [össz]nemzeti gyűlésen, ahol a szülőföldjük és a nemzet ügyeit megvitathatták volna. Ez volt az első efféle alkalom [a horvát] alkotmányos parlamentarizmus történetében, s ez az első találkozó minden tekintetben megfelelt a pillanatnyi elvárásoknak.”⁵⁵

A rezolúciós politika érvényre juttatására a dalmáciai Nemzeti Párt és a Jogpárt egyesülésével létrehozták a Horvát Klubot. Elnökévé Pero Čingrija-t, alelnökévé Ante Trumbić-ot, Spalato (Split) későbbi polgármesterét választották. A rezolúciós politika meghirdetését a horvátországi lapok többsége megírta, s egyre többekben tudatosult, hogy a horvát kormánypártot csupán Budapesten keresztül lehet eltávolítani.⁵⁶

Az új kurzus politikai stratégiája számára kulcsfontosságú volt megakadályozni bármilyen együttműködés kialakulását a szerbek és a dualizmust kiszolgáló zágrábi, bécsi vagy budapesti kormányzat⁵⁷ között. Nyilvánvaló volt, hogy a szerbséggel történő megegyezés hiányában Dalmácia egyesítése Horvátországgal komoly ellenállásba ütközött volna, hiszen a visszacsatolással kialakuló új etnikai viszonyok a horvátoknak kedveztek volna. (Dalmácia 80%-a horvát nemzetiségű volt.) A rezolúciós politika azonban oly mértékben lelt kedvező fogadtatásra a dalmáciai és a horvátországi ellenzéki szerb pártok körében,⁵⁸ hogy a fiumei konferenciát követően – két hét múlva – a Szerb Önálló Párt és a Szerb Radikális Párt képviselői Zárában (Zadar) csatlakoztak a horvát kezdeményezéshez. Ekkor a Horvát Klubbal együtt elfogadták a zárai rezolúciót, amely a délszláv eszme szellemében kimondta a szerbség teljes egyenjogúságát, más szóval államalkotó társnemzeti státuszát. Cserébe a szerb képviselők magukévá tették a fiumei rezolúció pontjait, s így Dalmácia és Horvátország egyesítése mellett is kiálltak. A zárai rezolúció elfogadása a horvát–szerb politikai együttműködés új kezdetét jelentette. A magyar koalíciós stratégia sikerén fellelkesülve létrehozták a rezolúciók pontjait programmá emelő Horvát–Szerb Koalícióra (továbbiakban: HSzK) keresztelt pártszövetséget, amely az első világháború végéig fennmaradt.⁵⁹

Az új politikai irányvonal és az abból kibontakozó HSzK magyarbarát programja kezdetben megdöbbenést keltett a báni Horvátországban. A horvát ellenzék többi partja a századfordulón inkább ausztrioszláv álláspontot vett fel és a Habsburg dinasztiától várta a horvátkérdés rendezését.⁶⁰ A Koalíció és az HSzK közeledése olykor mocskolódásba és uszításba alacsonyodó sajtótámadásra ösztönözte a szabadelvű magyarországi, a magyarón horvát és az ellenzéki frankista sajtót,

⁵⁵ A magyar szöveg az eredeti horvát szöveg szabadfordítása: „Momenat je bio impozantan i historički. Još nikad nije u hrvatskom narodu bilo ovakova sastanka. Još nikad nisu ne našli skupa hrvatski zastupnici svih ustabano zastupanih hrvatskih zemalja na jednom pravom narodnom saboru da vijećaju o politici svoje domovine i naroda. Ovo je bio prvi put od kad postoji ustav i parlamentizam i ovak prvi sastanak njihov bio je u svakom pogledu na visini časa i događaja.” Qtd. PETRINOVIC 1988. 77.

⁵⁶ PETRINOVIC 2005. 757.

⁵⁷ A választási eredményeket figyelmen kívül hagyva Ferenc József 1905-ben a pártonkívüli Fejérváry Gézát nevezte ki magyar miniszterelnöknek a dualista rendszer kereteit feszegető Koalíció jelöltje helyett.

⁵⁸ A horvát–szerb összefogás érdekében Supilo 1905-ben Belgrádba látogatott, ahol a szerb politikai körökkel egyeztetett, sőt röpké ideig alkalma nyílt Nikola Pašić szerb miniszterelnökkel is szót váltani. PETRINOVIC 1988. 69–70.

⁵⁹ GOLDSTEIN 1999. 102.; DJOKIC 2010. 34–35.; TANNER 1997. 111.; SOKCSEVITS 2005. 757.

⁶⁰ A Népi Parasztpárt a Monarchia föderalizálása mellett foglalt állást, az egykori Jogpárt Habsburgbarátáa avanszált ága, a frankisták (Tiszta Jogpárt) a trializmusban, azaz a birodalom háromközpontúvá alakításában látták a horvát különállás biztosítását. PETRINOVIC 1988. 64–68.

ugyanakkor a HSzK szövetségéből kimaradó dalmát, horvát és isztriai ellenzéki pártok többsége is szkeptikusan szemlélte az új magyarbarát és Habsburgellenes vonalat.⁶¹ A fiumei konferencia határozatai ennek megfelelően éles visszhangot váltottak ki és megosztották a délszláv közvéleményt. Voltak körök, amelyek elátkozták és hevesen támadták a horvát–szerb–magyar összefogásra tett kísérletet, ugyanakkor akadtak elvi és lelkes gyakorlati támogatói is az elképzelésnek.⁶² A visszacsatolástól függetlenül, a HSzK későbbi választási sikereinek köszönhetően az összefogás kezdeményezője, Frano Supilo⁶³ birodalomszerte ismert közéleti személlyé lépett elő.

A HSzK választási programja – a rezolúciókban foglaltakon túl – közjogi és gazdasági viszonylatban ígérte a horvát–magyar kiegyezés felülvizsgálatát, kiállt a polgári szabadságjogok – többek között a sajtószabadság, a gyülekezési jog és a gondolat szabadság – kiszélesítése és tiszteletben tartása mellett, továbbá független bíróságot, felelős kormányzatot, választójogi reformot, valamint az ipari munkásság és a kisbirtokos parasztság védelmét helyezte kilátásba. Mindezek megvalósításában kezdetben partnernként mutatkozott a választásokat megnyerő magyar ellenzéki pártkoalíció. A HSzK támogatottsága rövid időn belül oly mértékben megnőtt, hogy 1905 végén a dalmáciai, 1906 májusában pedig a horvátországi választásokat is megnyerte a pártszövetség. 1906-ra a HSzK mindkét koronárészben a szábor vezető politikai tömörülésévé lépett elő, a horvátországi Nemzeti Párt pedig – magyarországi testvérpártjához, a Szabadelvű Párthoz hasonlóan – választási vereségét követően felbomlott.⁶⁴

A májusi győzelmet követően az új *kurzus* reménye a horvát–magyar együttműködés folytatásával és Horvátország közjogi helyzetének újratárgyalásával kapcsolatosan rövid időn belül szertefoszlott. Noha Ferenc József 1906-ban végül a győztes Koalíciót bízta meg kormányalakítással Magyarországon, az új *irányvonal* képviselő nem sejtették, hogy az kormányzati válság végét jelentő királyi felkérés az ellenzék és az uralkodó közötti titkos megállapodás eredménye volt. Ennek eleget téve a Koalíció kormánya érintetlenül hagyta a dualizmus közjogi szerkezetét, azzal kapcsolatos tervei pedig váratlanul eltűntek politikai kommunikációjából. A pártkoalíció választási ígéretei közül – nagy részben a királlyal kötött alku okán – egyetlen egy sem valósulhatott meg. Így került le napirendről a magyar vezényleti nyelv, az önálló magyar vámterület és központi bank, valamint a választójogi reform kérdése is, ugyanakkor e pálfordulást követően a Koalíció számára a HSzK szövetsége feleslegessé, igényei terhekké váltak.⁶⁵ A Koalíció hatalomban töltött négy éve olyan ellentmondásokkal teli időszakként írható le, amelyben a lelkes hevülettel beharangozott, de beteljesítetlen nagyratörő célkitűzéseket „nemzeties” intézkedésekkel és kardcsörtető sovinizmusba hajló retorikával próbálta a kormányzat helyettesíteni vagy feledtetni.

Wekerle Sándor kinevezésével olyan Habsburghú miniszterelnök került a koalíciós kormány élére, aki személyében is akadálnak bizonyult a horvát–magyar kapcsolatok rendezésében. Ennek ellenére a HSzK megpróbált kitartani a magyarbarát politika mellett és sokáig kerülte az összetűzést a Koalícióval. Az 1907 májusában a budapesti országgyűlés elé kerülő, új vasúti szolgálati rendtartásra vonatkozó törvényjavaslat kérdésében végül mégis kenyértörésre került sor. A törvényjavaslat a vasút hivatalos nyelvén Horvátország területén is a magyart tette, s a szabályozás

⁶¹ DJOKIĆ 2010. 35.

⁶² PETRINOVIĆ 1988. 77., 80–81.

⁶³ Az évek óta Fiumében élő Supilo 1906-ban magyar állampolgárságért folyamodott, s kérvényét nyolc nap leforgása teljesítette a kormányzó. PETRINOVIĆ 1988. 81.

⁶⁴ DJOKIĆ 2010. 35.; GOLDSTEIN 1999. 102–103.; PETRINOVIĆ 1988. 76., 87.; SOKCSEVITS 2005. 754.; TANNER 1997. 111.

⁶⁵ BANAC 1987. 46.

értelmében elvárta alkalmazottjaitól annak ismeretét.⁶⁶ A nyelvkérdés a 19. század elejétől érzékeny nemzeti témává vált, amely a gyakorlatban a horvát–magyar nemzeti szembenállás kiindulópontja volt. Ennek ellenére a Wekerle-kormány hajthatatlannak bizonyult a vasúti nyelv kérdésében, noha maga a törvény több ponton is sértette a horvát–magyar kiegyezés cikkelyeit. A korábbi évtizedek magyarellenes hangneme nyomban visszatért a horvát közéletbe, a Koalíció pedig a HSzK-t a magyar állam egységére nézve veszélyes pánszláv eszme támogatásával vádolta meg. A nyelvkérdés miatt a HSzK tömegtüntetést szervezett Zágrábban, a magyar országgyűlésben helyet foglaló képviselők pedig az obstrukció eszközhöz nyúltak: jogaikkal élve⁶⁷ hosszan és horvátul szólaltak fel, megbénítva ezzel az országgyűlés működését. A Koalíció és a HSzK közötti feszültség kiszélesedésről árulkodik, hogy a dualizmus korának 124 horvát nyelvű felszólalása közül kilencvenöt a koalíciós kormány időszakára, ezen belül pedig harminckilenc 1907 júniusára – a törvényjavaslat tárgyalásának idejére – tehető.⁶⁸ A felbomlott együttműködést Justh Gyula házelnökhöz címzett levelében a következőképpen foglalta össze 1909 februárjában Stjepan Zagorac horvát képviselő, a HSzK egyik alapítója: „*Midőn négy évvel ezelőtt azon hálátlan munkába kaptam, hogy a magyarokkal való barátság eszméjét a horvát nemzetben népszerűvé tegyem, tettem ezt, mert az első pillanatban elhittem a Magyarországból érkező híreknek, hogy az 1868 óta a kiegyezési rendszer alatt Horvátországot ért jogtalanságokért a magyar nemzet nem felelős, Bécsset és a kamarillát, a közös ellenségeket és osztrák érdekeivel nem törődő horvát fiúkat vádolták. Azt üzenték, hogy csak jöjjünk és adjuk elé őszintén a sérelmeinket, és mind barátságos és igazságos elintézészt nyerend. [...] Immáron harmadik éve, hogy programom félretéve – a magyar nemzettel való csendes egyetértés és kibékülés reményében – eljöttem az országgyűlésbe, melyben – nézetem szerint – Horvátország részére nincs hely! A kilátásba helyezett kibékülés és méltányos egyetértés helyett – Nagyméltóságod elnöksége alatt – a legnagyobb sérelmeket el kellett szenvednem!*”⁶⁹

Horvátország pacifikálása, azaz a magyar- és birodalomhű vezetés megteremtése a Bosznia-Hercegovina bekebelezésére irányuló tervek, majd az annexiós válság keltette indulatok kezelése okán a Koalíció fő feladatává lépett elő. A HSzK jövője és reformterveinek kérdése bizonytalanná vált a magyarón bánok igazgatása alatt, akik minden alkotmányos, majd idővel alkotmányellenes eszközt is bevetettek annak érdekében, hogy a délszláv eszme híveitől, valamint a vélt vagy valós szerbiai befolyástól megtisztítsák Horvátországot. Budapest szemszögéből 1907-től kezdve Horvátország fokozottan kormányozhatatlanná vált. Az 1906 és 1914 közötti időszakban ötször írtak ki választásokat, de a bánoknak egyetlen esetben sem sikerült a magyar kormányzatnak kedvező zágrábi kormánytöbbséget biztosítani, a választásokat rendre a HSzK, illetve egy alkalommal a frankisták nyerték.⁷⁰

A rendteremtésre tett kísérlet első szakaszában, 1908–1910 között, a bánok taktikát váltottak és az annexiós válság idején felerősödő szerbellenes közhangulatot kihasználva a horvát–szerb szövetség felbomlasztásán fáradoztak. A HSzK képviselői politikai támadások keresztútjébe

⁶⁶ 1907: 49. tvc. 1. paragrafus: „*A magyar szent korona országainak területén üzemben tartott közforgalmú géperejű vasúti vállalat szolgálatába csak oly egyén vehető fel, a ki magyar állampolgár és a magyar nyelvet bírja. Horvát–Szlavónországok területén azoktól a vasúti alkalmazottaktól, a kik szolgálatuk közben a közönséggel vagy az ottani hatóságokkal való érintkezésre hivatván, a horvát nyelv ismerete is megkívántatik.*” (Ezer év törvényei)

⁶⁷ 1868: 30. tvc. 59. paragrafus: „*Kijelentetik továbbá, hogy Horvát–Szlavónországok [...] képviselői, mind a közös országgyűlésen, mind annak delegációjában a horvát nyelvet is használhatják.*” (Ezer év törvényei)

⁶⁸ BANAC 1987. 46.; CIEGER 2015. 426–428., 435.; GOLDSTEIN 1999. 103.; PETRINOVIC 1988. 93., 99–104.; SOKCSEVITS 2005. 760., 765.

⁶⁹ Qtd. CIEGER 2015. 432.

⁷⁰ CIEGER 2015. 433.; SOKCSEVITS 2005. 765.

kerültek, amikor 1908 nyarának végén a pártszövetséghez tartozó Szerb Önálló Párt 53 tagja ellen felségárulás miatt vádat emeltek. Az érintett képviselőket nagyszerb propaganda terjesztésével és államellenes szervezkedéssel gyanúsították, amelynek célja többek között Bosznia-Hercegovina elragadása lett volna. (A konkrét vádpontokat csupán 1909 márciusában hozták nyilvánosságra.) Bár az ügyet az annexió belpolitikai előkészítése és kezelése miatt kreálták, a felségárulási pert annak ellenére is lefolytatták, hogy akkorra már – a cári Oroszország nyomására – a Szerb Királyság is tudomásul vette a két tartomány annexióját.⁷¹ A vádlottak többségét börtönbüntetéssel sújtották, azonban az ítéleteket – különösebb indoklás nélkül – 1910-ben megsemmisítették, minden bizonnyal azért, mert akkorra mind a nemzetközi, mind a belpolitikai légkör kellő mértékben lecsillapodott. A per sokak számára egyértelműen koncepciós jellegű volt, a védőügyvéd, Hinko Hinković⁷² ráadásul több ízben közneveltség tárgyává tette a vád bizonyítékait. Összességében a zágrábi felségárulási per hatására nem fokozódott a szerbellenes hangulat Horvátországban, mi több, a horvát–szerb szövetséget nemhogy felbomlasztani nem sikerült, de a két nép képviselőit az eset még közelebb is hozta egymáshoz.⁷³

A zágrábi felségárulási per eredménytelensége ellenére sem a bécsi, sem a budapesti kormányzat nem tett le a HSzK megtöréséről. Heinrich Friedjung, egy korabeli, nemzetközileg is ismert bécsi történész a külügyminisztérium dokumentumaira hivatkozva 1909 tavaszától cikksorozatban támadta a HSzK prominenseit a *Neue Freie Presse* hasábjain, többek között Frano Supilot hazaárulással vádolta meg. A hangulatkeltést Friedrich Funder keresztényszocialista újságíró folytatta a *Reichspost*-ban, azt állítva, hogy a HSzK tagjai rendszeresen pénzt fogadtak el a délszláv eszmét propagáló belgrádi Slovenska Jug egyesülettől,⁷⁴ valamint a szerb kormánytól is. Az érintett politikusok hitelrontásért beperelték mind a lapokat, mind a lejárató cikkek szerzőit. A Friedjung-per néven elhíresült ügy során a délszlávellenes körök jókora megaláztatást voltak kénytelenek elszenvedni, amikor a külügy bizonyítékairól kiderült, hogy azokat mind egy szálíg hamisították. A kellemetlen helyzetet Alois Lexa von Aehrenthal külügyminiszter és Ferenc Ferdinánd trónörökös próbálta menteni. Közbenjárásuk nyomán az érintett felek peren kívüli egyezsége jutottak.⁷⁵

A HSzK szövetsége – egyes képviselők távozása ellenére – az első világháború végéig fennmaradt, de a báni kormányzat alkotmányellenes, majd 1911-től nyílt abszolutista módszerei 1913-ig ellehetetlenítették érdemi működését.⁷⁶ A rendteremtésre tett kísérlet második szakasza Slavko Cuvaj báni kinevezésével vette kezdetét 1911-ben, amikor a bán feloszlatta a szabort, miközben a budapesti kormányzat felfüggesztette a horvát alkotmányt. A koronarész teljesen kiszolgáltatottá vált a királyi biztosok által működtetett báni hatalom önkényének. A sajtó és a gyülekezési jog súlyos korlátozása ellen még Karl Stürgkh osztrák miniszterelnök is szót emelt. Miután a népszerűtlenségben Héderváryval versenyző Cuvaj két alkalommal is merényletkísérlet célpontja lett, a kedélyek csillapítása érdekében Budapest menesztette a bánt, intézkedéseit és a királyi biztosok rendszerét mindazonáltal érvényben hagyta. A báni abszolutizmus idején

⁷¹ DRAGNICH 1998. 44–45.

⁷² Hinko Hinković asszimilálódott (horvát) zsidó családba született és kezdetben a Jogpártban tevékenykedett. A századfordulón politikai publicisztikával foglalkozott, majd szerepet vállalt a Horvát–Szerb Koalíció alapításában. Az első világháború kitörésével emigrációba vonult és csatlakozott a Jugoszláv Bizottsághoz.

⁷³ COHEN 1995. 9.; GOLDSTEIN 1999. 103–104.; SETON-WATSON 1911. 170–173., 194–195.; TANNER 1997. 113.

⁷⁴ Az 1904-ben létesült belgrádi Slovenski Jug volt az egyetlen olyan szerbiai szervezet, amely elkötelezte magát a délszláv eszme mellett. ZLATAR 1997. 392.

⁷⁵ PETRINOVIC 1988. 120., 124.; SETON-WATSON 1911. 227–228.; TANNER 1997. 113.

⁷⁶ SOKCSEVITS 2005. 765.

– belefáradva hosszú évek szélmalomharcába – Frano Supilo a visszavonulás mellett döntött és 1912-ben távozott az HSzK éléről.⁷⁷

A HSzK irányítását a Szerb Önálló Párt vezetője, a zágrábi felségárgulási perben elítélt Svetozar Pribičević vette át. Pribičević a délszláv eszme támogatója volt, noha kimondatlanul is Belgrádot tekintette a közös délszláv állam megvalósítójának. Az első világháború kitörése előtt is szoros kapcsolatot ápolott Nikola Pašić köreivel, a háború után pedig meghatározó szerepe volt abban, hogy az egyesült délszláv államot a belgrádi elképzelésekhez igazítva hozták létre. A szerb miniszterelnök kérésére Pribičević egyrészt elnökként fenntartotta a HSzK szövetségét, másrészt kereste a megegyezés lehetőségét Budapesttel. 1913-ban tárgyalóasztalhoz ült Tisza István magyar miniszterelnök, aki helyreállította a horvát alkotmányt és felszámolta az abszolutista rendszert, sőt a zágrábi Nemzetgazdasági Osztály létrehozására is sor került. Megtévesztő magyarbarát közeledésével azonban Pribičević csupán időt akart nyerni a Balkán-háborúkban kimerült Szerbiának. Ezzel Pašić óhajainak engedelmeskedett, aki a kiélezett nemzetközi viszonyok között nem tartotta kívánatosnak a bécsi udvar háborúpárti köreinek ellensúlyozására képes magyar kormányzat gyengítését.⁷⁸

Az új politikai irányvonal rezolúciós politikája 1907-ben látványosan megbukott, s a HSzK horvát vezetői az 1910-es évekre teljesen elfordultak a Habsburg Birodalomtól. Nyilvánvalóvá vált számukra, hogy sem az osztrák, sem a magyar birodalmi köröktől nem várhatják a horvát-kérdés rendezését, amely a birodalom szerkezetének szubdualista vagy – az általuk elvetett – trialista jellegű átalakítását igényelte volna. Az annexiós válság és belpolitikai hozadékai – a perek és a horvát alkotmány felfüggesztése –, illetve a Szerb Királyság látványos győzelmei a Balkán-háborúkban kedvező talajt teremtettek a jugoszlávizmus megerősödéséhez a horvát polgárság köreiben. A Balkán-háborúból Szerbia nem csupán győzedelmesen, területét megkészserezve jött ki, de presztízse a Monarchia délszlávjai körében jelentős mértékben meg is nőtt. A politikai állóvízbe visszasüllyedt horvát elite ösztönzően hatott Szerbia példája és sikere, s a pozitív szerbkép erősödésével egyidejűen megjelent „a délszláv Piedmont” gondolata: a Bécsből és Budapestből végleg kiábrándult horvátok szűk köre Belgrádban vélte felfedezni a megoldást a horvát sérelmek orvoslására. A Nagy Háború kitörése előtt a horvát jugoszlávizmus eljutott a közös délszláv állam birodalmon kívüli megteremtéséig, amelyben a Szerb Királyságnak felszabadítóként főszerepet szántak. Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy bár Szerbia sikerei révén – a horvát elit tehetetlenségéből kifolyólag is – vonzóvá váltak a délszláv eszme elképzelései, a jugoszlávizmussal kapcsolatban a horvát társadalom mindvégig megosztott maradt. A többség egy birodalmon belüli trialista megoldásban látta a horvát állami önállóság kiszélesítésének zálogát.⁷⁹

A „délszláv Piedmont” gondolata leginkább az új irányzat egykori alapítói körében vált népszerűvé. Ennek jegyében 1913 végén Ante Trumbić és Josip Smolaka boszniai szerb politikusokkal egyeztetett. Megállapodásuk alapján, amennyiben háború törne ki a jövőben a Monarchia és Szerbia között, akkor a délszláv vonal hívei emigrációba vonulnak és együttes kampányba kezdenek külföldön a délszláv területek Szerbiával való egyesítéséért.⁸⁰ Ezek a tervek sokfeltételes, jövőbenyúló elképzelések voltak, de – Supilo szavait idézve – „egy váratlan és előre nem látható esemény”,⁸¹ a Ferenc Ferdinánd trónörökös ellen Sarajevóban elkövetett merénylet új helyzetet és nem várt lehetőséget teremtett a jugoszlávizmus számára.

⁷⁷ CIEGER 2015. 433.; GOLDSTEIN 1999. 105.; SOKCSEVITS 2005. 765–766.

⁷⁸ GOLDSTEIN 1999. 104–105.; KRESTIĆ 1997. 429.; SOKCSEVITS 2005. 766.

⁷⁹ COHEN 1995. 8–9.; GOLDSTEIN 1999. 103–104.; SOKCSEVITS 2005. 760.; ZLATAR 1997. 392.

⁸⁰ DJOKIĆ 2010. 35–36.; SOKCSEVITS 2005. 766.

⁸¹ Qtd. BANAC 1987. 46.

Az első világháború kitörésével az új politikai irányvonal alapítói közül többen valóban emigrációba vonultak és a kettős dunai birodalom romjain létrehozandó egyesült délszláv állam tervének elfogadtatásán fáradoztak a szövetséges antant hatalmak vezetői előtt. Ekkor jelent meg retorikájukban a szlovéneket is felölelő jugoszlávizmus, amely immáron a *háromnevű nemzet* (triimeni narod), azaz a délszláv néptörzsek három egyenlő ágának egyesülését tűzte ki célul. Politikai küldetésükhöz a háború kirobbanásától kezdve látszólag partnerként tudhatták maguk mögött a Szerb Királyságot, amelynek segítségével megalapították a londoni székhelyű emigráns délszláv szervezetet, a Jugoszláv Bizottságot.⁸² A Bizottság tagjainak többségét horvát nemzetiségűek adták, és vezetésükben tevékeny részt vállalt magára a Supiloból, Trumbić-ból és a nemzetközileg ismert szobrászművészből, Ivan Meštrović-ből⁸³ álló „dalmát trió”.⁸⁴

Az emigráns délszláv szervezetet a titkos londoni szerződés – amelyben a szövetségesek Olaszországnak ígérték Isztriát és a dalmát partvidék egy részét⁸⁵ – belekényszerítette a szerb kormánnyal való együttműködésbe, miközben a felek között mindvégig nyitott maradt a jövőbeli közös állam szerkezetének kérdése.⁸⁶ A Bizottság tevékenységét⁸⁷ a szerb kormány anyagilag támogatta,⁸⁸ s noha Belgrád a délszláv eszme elhivatott képviselőjének mutatkozott, a szerb kormány háborús célkitűzéseit tartalmazó niši deklaráció⁸⁹ és a Jugoszláv Bizottság⁹⁰ az önálló Horvátország megteremtésének rémképe miatt született meg.

⁸² A jugoszláv megnevezéssel a délszláv népek közötti egyenlőséget akarták hangsúlyozni. MATKOVIĆ 2015. 42.

⁸³ Meštrović és több horvát szobrász az 1911-es római nemzetközi kiállításon visszautasította, hogy munkáik a Monarchia pavilonja alatt kerüljenek bemutatásra, így végül azok a szerb pavilonban kerültek elhelyezésre. TANNER 1997. 112.; *Times* 1915. június 21. 7.

⁸⁴ TANNER 1997. 114.

⁸⁵ Az 1915. évi Dardanellák-terv 200 ezer fő fölötti embervesztesége és sikertelensége miatt a brit kabinet kénytelen volt a túlzónak vélt olasz területi igényeket elfogadni Olaszország mielőbbi hadba lépéséért cserébe. A brit hadvezetés meggyőzte a szigetország politikai vezetését arról, hogy Olaszország hadba lépése a háború kimenetelét is eldöntheti, ezért Herbert Henry Asquith kormánya felajánlotta Olaszországnak Isztriát és Dalmácia egy részét, a külügyminisztérium pedig elérte az orosz diplomácia jóváhagyását a titkos szerződés megkötéséhez. Frano Supilo több hónapos szentpétervári tartózkodása során megismerte a londoni szerződés tartalmát, de különböző forrásokon keresztül a szerb kormány, továbbá a Jugoszláv Bizottságot pátyolgató délszlávbarát Robert William Seton-Watson és Henry Wickham Steed is értesült a szerződés csaknem pontos területi engedményeiről. A délszlávszakértő Seton-Watson úgy vélte, ha a szövetséges nagyhatalmak Olaszországnak ígérik Dalmáciát, azzal akaratlanul is a központi hatalmak malmára hajtják a vizet, ugyanis okot adnak a Monarchia délszlávjainak a birodalom melletti és az olaszok elleni küzdelemre. *Seton-Watson* 1976. I. 216–219.; GEORGE 1938. I. 339.; SETON-WATSON 1981. 108–109.; STEED 1924. II. 64., 69.; TANNER 1999. 115.; *Times* 1915. április 23. 9.; WATERHOUSE 1981. 126., 356., 365., 368–369.

⁸⁶ KRESTIĆ 1997. 424.; MATKOVIĆ 2015. 36–38., 41–42.; SOKCSEVITS 2005. 760.

⁸⁷ A közös délszláv állam létrehozásának ügyét a kezdetektől felvállaló két brit patrónus, a szigetország legismertebb délszlávszakértőjeként számon tartott Robert William Seton-Watson, valamint a *Times* külügyi rovatának szerkesztője, Henry Wickham Steed is segítette.

⁸⁸ DJOKIĆ 2010. 37.

⁸⁹ Korán, a Nagy Háború első hónapjaiban aggodalmának adott hangot Pašić szerb miniszterelnök afelől, hogy a szövetséges hatalmak egy független Horvátország megteremtése mellett döntenek, amely teljesen vagy részben felölelte volna a Habsburg Birodalom délszlávok lakta területeit. A miniszterelnök félelme nem volt teljesen alaptalan, ugyanis 1914 szeptemberében egyes francia és olasz diplomáciai körökben valóban felmerült az ötlet. A politikus mindent megtett, hogy ezek a nyugat-európai elképzelések ne bontakozhassanak ki, ezért megbízta külügyminiszter-helyettesét, Jovan Jovanović-ot, hogy állítson össze egy egyetemi tanárokból álló csapatot Szerbia háborús céljainak megfogalmazására. Ezeknek a háborús céloknak demonstrálniuk kellett, hogy a Monarchia délszlávjainak jövője a birodalomról leválasztva csak Szerbiával egyesülve képzelhető el. „Bizonyítani kell, hogy ezek a tartományok semmi szín alatt nem tudnak különálló állam lenni. [...] Némelyik közülük egy délszláv államot akart, hát [Szerbiára mutatva] itt van”, adta ki Jovanović a feladatot. A niši deklarációként ismert nyilatkozat egyben a Monarchia délszlávjainak hűségét is meg akarta ingatni a birodalom iránt, de nem járt sikerrel. Qtd. BANAC 1984. 117.; DRAGNICH 1998. 48.; PAVLOWITCH 2003. 27.

⁹⁰ Egy nemzetközi délszláv szervezet megalapítása Pašić elképzelése szerint tovább bizonyította volna a szövetségesek előtt, hogy a Monarchia délszlávjai a Szerbiával történő egyesülést előtérbe helyezték egy különálló államalakulattal szemben.

A délszláv egyenlőség folyamatos hangoztatása egyáltalán nem győzte meg a Bizottság horvát tagjait, akik gyanúval figyelték az ortodox orosz nagyhatalom által támogatott szerb kormány ténykedését. Mind Trumbić, mind Supilo úgy vélte, a délszlávok közös államának alapja a nemzeti önrendelkezés joga és nem Szerbia világháborús teljesítménye lesz.⁹¹ A szervezetüket a Monarchia délszlávjai, Szerbiát pedig a dualista államon kívül élő délszlávok képviselőjének tekintették, s félelmeiknek adtak hangot, hogy Szerbia 1878-as és 1913-as területgyarapodásához hasonló módon tervezi megvalósítani a délszláv egyesülést. A közös állam létrehozása ily módon nem a délszlávok felszabadításával, hanem azok meghódításával lett volna egyenlő.⁹²

A valóságban a szerb kormány saját bábjának tekintette a szervezetet, amely belső megosztottsággal küzdve⁹³ a háború közepére teljesen alkalmatlanná vált a délszláv politikai érdekek képviseletére. Politikai felhatalmazás nélkül szóltak a Monarchia délszlávjainak nevében, ugyanakkor politikai elképzeléseik etnikai vonalak mentén is eltértek egymástól.⁹⁴ I. Károly osztrák császár (IV. Károly magyar király) trónra kerülésével (1916) olyan uralkodó került Ausztria–Magyarország élére, akiben megvolt a hajlandóság a dunai monarchia föderalizálására. 1917. május 30-án, a Birodalmi Gyűlés (Reichstag) ülészakának megnyitáskor a Jugoszláv Klubba⁹⁵ tömörülő délszláv képviselők kiáltványban kérték az uralkodótól egy, a birodalom belüli délszláv állam létrehozását,⁹⁶ de a Habsburg Birodalom dualista alapú közjogi átszervezése a magyar kormányok ellenállásán elbukott.⁹⁷

A hosszú hónapok óta tétlen Jugoszláv Bizottság szemszögéből a májusi deklaráció aggodalomra adott okot, hiszen azt érzékeltette, hogy a Jugoszláv Klub képviselői eredményesebben el tudják látni a Monarchiabeli délszlávok érdekképviseletét, mint az emigráns szervezet. 1917 azonban a szerb kormány számára is kellemetlen fordulatokat tartogatott. A februári orosz forradalommal Szerbia elvesztette legfőbb diplomáciai támogatóját, a nyugati szövetségesek pedig titkos különbéke-tárgyalásba kezdtek Ausztria–Magyarországgal. Az események nem hagytak más lehetőséget Pašić számára, mint hogy rendezze viszonyát a Jugoszláv Bizottság tagjaival; ebből az elhatározásból került sor a korfui találkozáshoz 1917 júliusában.⁹⁸ A többnapos tárgyalássorozathoz

A miniszterelnök a dualista állam emigráns délszláv vezetőiből verbuvált szervezet megalakításában gondolkodott, amely a szerb kormány irányítása alatt és anyagi támogatása mellett fejtene ki nemzetközi lobbitevékenységet. A miniszterelnök utasítására a háború kitörésekor Szerbiában tartózkodó két boszniai szerb politikus, Nikola Stojanović (az 1902-ben elhíresült *Srbi ili Hrvati* című cikk szerzője) és Dušan Vasiljević Olaszországban felkereste Ante Trumbić-ot és Frano Supilo-t. Négyük találkozására Firenzében került sor 1914. november 22. és 25. között, és döntés született a délszláv egységért küzdő Jugoszláv Bizottság megalapításáról. JANKOVIĆ 1973. 58–59.; SETON-WATSON 1981. 108–109.

⁹¹ BANAC 1984. 118.

⁹² A két emigráns politikus teljesen új alapokra helyezett államban gondolkodott, míg Nikola Pašić Szerbia állami és jogi intézményeinek kiterjesztését, azaz a szerb állami folytonosság megtartását látta egy jövőbeli Jugoszláviában. BANAC 1984. 118–119.

⁹³ A háború előrehaladtával Supilo kétségbe vonta a szerb kormány elkötelezettségét a délszláv eszme iránt és megszakította volna a szövetséget Pašić-tyal. Trumbić és a Bizottság többi tagja radikálisnak és túlzottan kockázatos lépésnek találták ezt, s kitartottak az együttműködés mellett. Tiltakozásul a dalmát elhagyta a szervezetet, s 1917 őszén bekövetkezett haláláig egyedül is folytatta a küzdelmet a délszláv állam megteremtéséért. STEED 1924. II. 167–169.

⁹⁴ DJOKIĆ 2010. 47–48.; PAVLOWITCH 2003. 27.

⁹⁵ Legaktívabb tagja Anton Korošec, szlovén képviselő volt, aki a zágrábi száborral is el akarta fogadtatni a nyilatkozatot, továbbá lobbizott a sarajevói szabor összehívásáért (1915-ben, öt évnyi működés után feloszlatták), miközben a boszniai szerb, horvát és délszláv muzulmán képviselőket és a birodalom fontosabb vezetőit is megkereste. GRIJAK 2015. 60–63.

⁹⁶ BANAC 1984. 125.; DRAGNICH 1998. 49.; MATKOVIĆ 2015. 42–43.

⁹⁷ GRIJAK 2015. 56–58.

⁹⁸ Az emigráns szerb kormány 1916 telétől Korfu szigetén székelt.

köszönhetően – hosszú hónapok tétlensége után – a Jugoszláv Bizottság gyakorlatban ismét a délszláv nemzeti ügyek közelébe került.⁹⁹

A megbeszélés eredményeként 1917. július 20-án a szerb kormány és a Jugoszláv Bizottság közösen kibocsátotta a *korfui deklarációt*, amely kimondta, hogy a szerbek, horvátok és szlovének egy alkotmányos királyság keretében kívánnak egyesülni a Karađorđević-dinasztia uralma alatt. Bár a deklarációt Pašić és Trumbić közötti kiegyezésként is értékelhetjük, mindazonáltal fontos kiemelni, hogy egyik politikus sem adta fel saját elképzeléseit a közös délszláv államra vonatkozólag, viszont a külpolitikai helyzetre való tekintettel nem erőltették azokat. A nyilatkozat alapján a jövőbeli Alkotmányozó Nemzetgyűlésre bízta az államszerkezet kérdését.¹⁰⁰

„A szerbek, horvátok és szlovének felhatalmazott képviselői kijelentik, hogy nemzetük közös és megmásíthatatlan igénye, hogy mindennemű idegen igát lerázva egyetlen, szabad és különálló nemzetállamban egyesüljön. [Ezen] igényüket azon elv alapján fogalmazták meg, amely szerint minden nemzetnek joga van saját sorsáról rendelkezni. [Mindezek tükrében a délszlávok képviselői] az alábbi modern demokratikus alapelveket megvalósító állam létrehozásáról döntöttek:

1) A délszlávként vagy jugoszlávként is ismert szerbek, horvátok és szlovének állama egy szabad és különálló [...] alkotmánnyal és [választott] parlamenttel rendelkező, demokratikus, királyság lesz [azon] Karađorđević-ház uralma alatt, amely a szabadság elvét és a népakaratot minden más felé helyezve mindig is a nemzeti érzés és a gondolat megtestesítője volt. [...]

5) A két írásmód – a cirill és a latin – egyenlők, s azokat bárki szabadon használhatja a királyság területén. A királyi intézmények és a helyi önkormányzatok joga és feladata a [helyi] lakosság igényeire igazodva használni ezeket az írásmódokat. [...]

9) A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság a három névvel illetett nemzetünk által tömbszerűen és területileg összefüggően lakott területek összességét öleli majd fel. [...] Nemzetünk nem kívánja másét, csupán azt, ami sajátja. [...] Ennél fogva tudatosan és határozottan visszautasít minden félmegoldást a nemzeti függetlenség és egyesülés kérdésében. Ezen megfontolásból kijelentjük igényünket az osztrák–magyar hegemonia alól való felszabadulásra a Szerbiával és Montenegróval történő közös állam megteremtése érdekében. [...]

13) A béketárgyalások lezárulásával általános, titkos és közvetlen választások útján összeülő Alkotmányozó Nemzetgyűlés dönt az alkotmányról, [...] amelyet számbeli többséggel kell elfogadnia a gyűlésnek.”¹⁰¹

Trumbić-nak nem sikerült elérnie, hogy az alkotmányról „törzsenkénti” szavazás döntsön, amelyen a szerb, a horvát és a szlovén képviselők közül álló csoportoknak egy-egy szavazat jutott volna. A jövőbeli alkotmány így a képviselők egyszerű többségével elfogadásra kerülhetett, ugyanakkor a Nemzetgyűlés hatásköréből kikerült mind az államforma-, mind a dinasztia-választás joga. Mivel a szerb politikusok többségét ingerelte a Jugoszlávia elnevezés, a nyilatkozat Szerb–Horvát–Szlovén Királyság néven mutatta be a közös államot.¹⁰²

A szociális türelmetlenség, a dezertálások, a sztrájkok és a nemzetiségek mozgalmi a Habsburg Birodalom természetes felbomlásához vezettek, megteremtve ezzel az egyesült délszláv állam létrehozásához szükséges feltételeket.¹⁰³ 1918. októberében a Monarchia délszlávjai Nemzeti Tanácsot hoztak létre Zágrábban, amely október 29-én kimondta elszakadását a Habsburg

⁹⁹ Trumbić pozícióinak erősítésére Supilo hosszú táviratban részletezte Pašić számára az együttműködésre és a közös állam megteremtésére vonatkozó nézeteit. EVANS 2008. 279.; STEED 1924. II. 166.

¹⁰⁰ BANAC 1984. 123–124.; COHEN 1995. 11.; DRAGNICH 1998. 49.; EVANS 2008. 279.

¹⁰¹ Qtd. *Advocate of Peace* 1918. május. 144–145.

¹⁰² EVANS 2008. 123–124.

¹⁰³ RUSINOW 2013. 26.

Birodalomtól és kikiáltotta a Szlovén–Horvát–Szerb Államot. Hamar kiderült azonban, hogy a Nemzeti Tanács nem képes saját területének védelmére. A parasztfelkelések és fosztogatások miatt a Monarchia elszakadó délszláv területein úrrá lett a zűrzavar, az olasz csapatok pedig elindultak Trieszt, Fiume, valamint a dalmáciai Zára birtokbavételért. Egyedül a szerb hadsereg rendelkezett megfelelő haderővel az olaszok megfékezésére és a kaotikus állapotok megszüntetésére, ezért a Nemzeti Tanács november végén a feltétel nélküli egyesülés mellett döntött.¹⁰⁴ Küldötteik 1918. december 1-jén Belgrádban kimondták a Szlovén–Horvát–Szerb Állam egyesülését a Szerb Királysággal, amelynek eredményeként megszületett a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság.

A párizsi békekonferencia összehívásakor gyakorlatilag már létezett az egységes délszláv állam, amelyet a szövetséges nagyhatalmak 1919 júniusáig hivatalosan is elismertek.¹⁰⁵ Az egyesült délszláv állam létrejötte azonban nem az új politikai irányvonal által képviselt délszláv eszme általános népszerűségének, inkább az olasz terjeszkedéstől való szlovén és horvát félelmeknek tulajdonítható. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot a körülmények teremtették meg, anélkül, hogy az érintett felek részletesen tisztázták volna a közös állam felépítésére vonatkozó igényeiket. 1907-et követően a horvát polgárság opportunistá politikára építkező délszláv eszméje ismét – és ezúttal végleg – kudarcot vallott, amikor 1921. június 28-án, Szent Vítus napján az ószerbiai képviselők a monarchiabeli szerb képviselőkkel teljes egyetértésben¹⁰⁶ – az ígéretekkel megnyert délszláv muzulmánok és albánok szavazataival – egy módfelett centralizált államot eredményező alkotmányt vittek keresztül az Alkotmányozó Nemzetgyűlésen.

A jugoszlávizmust propagáló horvát polgárságnak nem sikerült olyan biztosítékokat kiharcolnia, amelyekkel meggátolhatta volna a horvát államiság intézményeinek feloldódását egy egyesült jugoszláv államban, de akaratlanul is közreműködött abban, hogy a délszláv eszme a nagyszerb törekvések eszközévé váljon. Részben ennek köszönhetően fogadták el a győztes szövetséges kormányok az egyesült Jugoszlávia megteremtésének tervét, s az európai újrendezés során egy pillanatra sem merült fel bennük az önálló Horvátország létrehozása. Bár a Horvát–Szerb Koalícióban sikerült politikailag összekovácsolni a horvát és szerb polgárságot, mindazonáltal a jugoszlávizmus által láttatott kulturális egység soha nem alakult ki, sőt a valóságban a közös nyelven kívül mindenben különbözött egymástól a két etnikum. A horvátországi szerbek – egy soknemzeti-ségű birodalom állampolgáraiként – taktikai okokból nyitottnak bizonyultak a délszláv eszmére, a Szerb Királyságban azonban a jugoszlávizmus egy idegen, leginkább a „nyugati” és a „katolikus” jelzőkkel illetett elképzelés maradt,¹⁰⁷ amely iránt közönnyel vagy ellenszenvvel viseltettek.¹⁰⁸

A délszláv eszme a valóságban a horvát polgárság gondolata maradt, tartalmát mindvégig a bel- és külpolitikai események és lehetőségek alakították, így a felületes elképzeléseken túl sosem kínálhatott letisztult és programpontokban részletesen kifejtett konkrét nemzeti célkitűzéseket. A horvát különállásért folytatott küzdelem a Habsburg Birodalom felbomlásával nem ért véget, a gyakorlatban egészen 1991-ig, Horvátország függetlenségének kikiáltásáig folytatódott, a jugoszlávizmus eszméje azonban 1921-ben végérvényesen elbukott¹⁰⁹ és kikerült a horvát nemzeti gondolkodásból.

¹⁰⁴ DJOKIĆ 2010. 52–53.; DRAGNICH 1998. 50.; KATUS 1994. 175.; PAVLOWITCH 2003. 36–41.

¹⁰⁵ PAVLOWITCH 2003. 55.

¹⁰⁶ DRAGNICH 1998. 52.

¹⁰⁷ COHEN 1995. 10.; RUSINOW 2013. 17., 22–23.

¹⁰⁸ Erre utal az első közös délszláv állam elnevezése is, amely a szerbségtől idegen Jugoszlávia helyett a Szerb–Horvát–Szlovén nevet használta az 1929-ben bevezetett királyi diktatúráig.

¹⁰⁹ Bár a szocialista korszakban nem törekedtek a „jugoszláv” nemzet kialakítására, a nagy iparvárosokban kialakult egy sajátos kozmopolita jugoszláv öntudat. Különösen a vegyes házasságokban élők, vagy az abba születettek körére volt jellemző ez az identitás.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANZULOVIC, BRANIMIR (1999): *Heavenly Serbia. From Myth to Genocide*. London, Hurst.
- BANAC, IVO (1987): Croat–Magyar Relations, 1904–1914: a New Jelačić or the „New Course”? *Slovene Studies* vol. 9. no. 1–2. 43–48.
- BANAC, IVO (1983): The Confessional „Rule” and the Dubrovnik Exception: The Origins of the „Serb–Catholic” Circle in Nineteenth-Century Dalmatia. *Slavic Review* vol. 42. no. 3. 448–474.
- BANAC, IVO (1984): *The National Question in Yugoslavia*. Ithaca – London, Cornell University Press.
- CIEGER ANDRÁS (2015): Horvát képviselők a magyar országgyűlésben (1868–1918). In Fodor Pál et al. (szerk.): *A horvát–magyar együttélés fordulópontjai*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- COHEN, LENARD J. (1995): *Broken Bonds: Yugoslavia's Disintegration and Balkan Politics in Transition*. Boulder – Oxford, Westview.
- DJOKIĆ, DEJAN (2010): *Nikola Pašić and Ante Trumbić*. The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. London, Haus.
- DJOKIĆ, DEJAN (2003): Yugoslavism: Histories, Myths, Concepts. In Djokić, Dejan (ed.): *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea, 1918–1992*. London, Hurst.
- DOLMÁNYOS ISTVÁN (1976): *A Koalíció az 1905–1906. évi kormányzati válság idején*. Budapest, Akadémia.
- DRAKNICH, ALEX N. (1998): *Serbia and Yugoslavia*. New York, Columbia University Press.
- DRAKNICH, ALEX N. – TODOROVICH, SLAVKO (1984): The Saga of Kosovo. In *Eastern European Monographs* no. 170. New York, Columbia University Press.
- Ezer év törvényei*. <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5352>. Hozzáférés: 2017. 05. 29.
- EVANS, JAMES (2008): *Great Britain and the Creation of Yugoslavia. Negotiating Balkan Nationality and Identity*. London – New York, Tauris.
- GANZA-ARAS, TEREZA (1992): *Politika „Novog kursa” dalmatinskih pravasa oko Supila i Trumbica*. Split, Matica Hrvatska.
- GEORGE, DAVID LLOYD (1938): *War Memoirs*. 6 vols. London, Odhams.
- GOLDSTEIN, IVO (1999): *Croatia: a History*. Trans. Nikolina Jovanović. Montreal, McGill–Queen’s University Press.
- GRIJAK, ZORAN (2015): Jugoszláv Klub Májusi deklarációja a bécsi Birodalmi Tanácsban (1917). In Fodor Pál et al. (szerk.): *A horvát–magyar együttélés fordulópontjai*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- JANKOVIĆ, DRAGOSLAV (1973): Srbija i stvaranje Jugoslavije. In Acković, Aleksandar (ed.): *Politički život Jugoslavije, 1914–1945*. Belgrade, Radio-Beograd.
- JELAVICH, CHARLES (1990): *South Slav Nationalism*. Textbooks and Yugoslav Union before 1914. Columbus, Ohio State University Press.
- KARAULA, ŽELJKO (2006): The 1888 Bjelovar Affair. The Theory Behind the (Yugo)Slavic Idea and the Unification of Churches. *Transnational Studies* vol. 2. no. 1. 95–107.

KATUS LÁSZLÓ (1994): Horvátok. In Ács Zoltán (szerk.): *Együtt élő népek a Kárpát-medencében*. Budapest, Auktor.

KATUS LÁSZLÓ (2008): *Sokszólamú történelem: válogatott tanulmányok és cikkek*. Eds.: Nagy Mariann – Vértesi László. Pécs, PTE BTK Történelem Tanszékcsoport.

KRESTIĆ, VASILJE D. (1997): *History of the Serbs in Croatia and Slavonia, 1848–1914*. Belgrade, BIGZ.

MATKOVIĆ, STJEPAN (2015): A horvát politika evolúciója az első világháború előestéjén. In Fodor Pál et al. (szerk.): *A horvát–magyar együttélés fordulópontjai*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.

MILLER, NICHOLAS JOHN (1997): *Between Nation and State: Serbian Politics in Croatia before the First World War*. Pittsburgh, University of Pittsburgh Press.

NÉMETH ISTVÁN (2001): *Európa-tervek, 1300–1945*. Budapest, Eötvös.

PAVLOWITCH, KOSTA STEVAN (2003): The First World War and the Unification of Yugoslavia. In Djokić, Dejan (ed.): *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea, 1918–1992*. London, Hurst.

PETRINOVIĆ, IVO (1988): *Politička misao Frana Supila*. Split, Knjizevni Krug.

R. W. Seton-Watson and the Yugoslavs. Correspondence 1906–1941. (1976) 2 vols. London – Zagreb, University of Zagreb.

RUSINOW, DENNISON (2003): The Yugoslav Idea before Yugoslavia. In Djokić, Dejan (ed.): *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea, 1918–1992*. London, Hurst.

SETON-WATSON, HUGH – SETON-WATSON, CHRISTOPHER (1981): *The Making of New Europe. R. W. Seton Watson and the Last Years of Austria–Hungary*. London, Methuen.

SETON-WATSON, ROBERT WILLIAM (1911): *The southern Slav question and the Habsburg Monarchy*. London, Constable & Co. Ltd.

SOKCSEVITS DÉNES (2005): A fiumei rezolúció és az 1905 és 1907 közötti horvát–magyar közeledés előkészítése a horvát sajtóban. *Századok* 139. évf. 3. sz. 768–784.

STEED, HENRY WICKHAM (1924): *Through Thirty Years, 1892–1922*. 2 vols. London, William Heinemann.

SUPILO, FRANO (1953): *Politika u Hrvatskoj*. Zagreb, Kultura.

TANNER, MARCUS (1997): *Croatia. A Nation Forged in War*. New Haven, Yale University Press. *Times, The*.

TRGOVČEVIĆ (2003): South Slav Intellectuals and the Creation of Yugoslavia. In Djokić, Dejan (ed.): *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea, 1918–1992*. London, Hurst.

The Pact of Corfu: the Rebirth of a Nation. *Advocate of Peace* vol. 80. no. 5. (May 1918) 144–145.

ZLATAR, ZDENKO (1997): The Yugoslav Idea and the First Common State of the South Slavs. *Nationalities Papers* vol. 25. no. 3. 387–406.

WATERHOUSE, MICHAEL (2013): *Edwardian Requiem. A Life of Sir Edward Grey*. London, Bite-back.